

Ks. dr hab. Stefan Szymik MSF, SBP 72

NAUKA *VATICANUM* II O NATCHNIENIU I PRAWDZIE PISMA ŚWIĘTEGO W RECEPCJI BIBLISTYKI POLSKIEJ

Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum* była jednym z najdłużej dyskutowanych i najpóźniej uchwalonych dokumentów II Soboru Watykańskiego, a została ogłoszona 18 listopada 1965 r., a więc na krótko przed jego zakończeniem. Mając na uwadze zbliżającą się pięćdziesiątą rocznicę jej promulgacji, warto podjąć wysiłek systematycznego opracowania recepcji tego soborowego dokumentu w Polsce i pytać o jego wpływ na rozwój polskiej biblistyki i teologii. Taki jest cel prezentowanego omówienia, w którym pytamy o recepcję soborowej nauki o natchnieniu i prawdzie Pisma Świętego w polskiej literaturze biblijno-teologicznej.¹

¹ Opracowania ogólne pojawiały się w minionych latach systematycznie, natomiast brak opracowania kwestii szczegółowych: S. Grzybek, *Soborowe inspiracje biblijne*, w: J. Myśków (red.), *Myśl posoborowa w Polsce*, Warszawa 1970, s. 54-70; J. Kudasiwicz, *Inspiracje Soboru Watykańskiego II w naukach biblijnych*, w: *tamże*, s. 82-86; J. Chmiel, *10 lat Konstytucji soborowej o Objawieniu Bożym*, RBL 28/1975, s. 266-269; B. Widła, *Soborowa Konstytucja o Objawieniu Bożym i biblistyka dziś*, Materiały Problemowe 12(1980) nr 4, s. 96-107; M. Filipiak, *Biblistyka polska w 20 lat po Soborze Watykańskim II*, Euhemer 29(1985) nr 4, s. 99-105; J. Chmiel, *Biblistyka katolicka po Soborze Watykańskim II. W dwudziestolecie Konst. dogm. „Dei Verbum” (1965-1985)*, RBL 39/1986, s. 1-4; J. Kozyra, *Sobór Watykański II o Biblii*, w: T. Jelonek (red.), *Sto lat kościelnego nauczania o Biblii. Materiały z Colloquium Biblicum 17 II 1993 w Krakowie*, Kraków 1993, s. 33-45; J. Kudasiwicz, *Sprawozdania z działalności naukowej w okresie posoborowym poszczególnych sekcji i instytutów KUL. Instytut Nauk Biblijnych*, w: J. Homerski, F. Szulc (red.), *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II. Recepcja – do-*

Interesujący nas fragment konstytucji *Dei Verbum*, który znajduje się w rozdziale 3. zatytułowanym *O Boskim natchnieniu Pisma św. i o jego interpretacji*, brzmi: „Prawdy przez Boga objawione, które są zawarte i wyrażone w Piśmie św., spisane zostały pod natchnieniem Ducha Świętego. Albowiem święta Matka-Kościół uważa na podstawie wiary apostołskiej księgi tak Starego jak Nowego Testamentu w ich całości ze wszystkimi częściami za święte i kanoniczne dlatego, że spisane pod natchnieniem Ducha Świętego (por. J 20, 31; 2Tm 3, 16; 2P 1, 19-21; 3, 15-16) Boga mają za autora i jako takie zostały Kościołowi przekazane. Do sporządzenia ksiąg świętych wybrał Bóg ludzi, którymi jako używającymi własnych zdolności i sił posłużył się, aby, przy Jego działaniu w nich i przez nich jako prawdziwi autorowie przekazali na piśmie to wszystko i tylko to, co On chciał.

Ponieważ więc wszystko, co twierdzą autorowie natchnieni, czyli hagiografowie, winno być uważane za stwierdzone przez Ducha Świętego, należy zatem uznawać, że księgi biblijne w sposób pewny, wiernie i bez błędu podają prawdę, jaka z woli Bożej miała być przez Pismo św. utrwalona dla naszego zbawienia. Dlatego »każde Pismo przez Boga natchnione użyteczne (jest) do pouczania, do przekonywania, do napominania, do kształcenia w sprawiedliwości: by człowiek Boży stał się doskonały i do wszelkiego dobrego dzieła zaprawiony« (2 Tm 3, 16-17, gr.)” (KO 11)².

świadczenia – perspektywy, Rozprawy Wydziału Teologiczno-Kanonicznego 82, Lublin 1987, s. 146-151; K. Romaniuk, *Biblistyka ostatniego ćwierćwiecza*, AK 82(1990) nr 488, s. 3-16; H. Witczyk, *W czterdziestolecie Konstytucji „Dei Verbum”. Osiągnięcia i aktualne wyzwania*, w: G. Kucza (red.), *Wierność i aggiornamento. Wokół recepcji Soboru Watykańskiego II*, Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 32, Katowice 2006, s. 136-151 (przedruk: Zeszyty Naukowe Stowarzyszenia Bibliistów Polskich 6/2009, s. 277-281).

² Tekst łaciński: „Divinitus revelata, quae in Sacra Scriptura litteris continentur et prostant, Spiritu Sancto afflante consignata sunt. Libros enim integros tam Veteris quam Novi Testamenti, cum omnibus eorum partibus, sancta Mater Ecclesia ex apostolica fide pro sacris et canonicis habet, propterea quod, Spiritu Sancto inspirante conscripti (cf. Io 20,31; 2Tim 3,16; 2Petr 1,19-21; 3,15-16), Deum habent auctorem, atque ut tales ipsi Ecclesiae traditi sunt. In sacris vero libris conficiendis Deus homines elegit, quos facultibus ac viribus suis utentes adhibuit, ut Ipso in illis et per illos agente, ea omnia eaque sola, quae Ipse vellet, ut veri auctores scripto traderent.

Cum ergo omne id, quod auctores inspirati seu hagiographi asserunt, retineri debeat assertum a Spiritu Sancto, inde Scripturae libri veritatem, quam Deus nostrae salutis causa Litteris Sacris consignari voluit, firmiter, fideliter et sine errore docere profitendi sunt. Itaque »omnis Scriptura divinitus inspirata et utilis ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia: ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus« (2Tim 3,16-17, gr.)”; zob.

Treścią opracowania jest zatem recepcja cytowanego fragmentu *Dei Verbum* przez biblistkę polską, przy czym zasadą porządkującą materiał jest kryterium chronologiczne i przedmiotowe.

1. Okres poprzedzający *Dei Verbum* (do 1965 r.)

Przedstawienie recepcji nauczania II Soboru Watykańskiego o natchnieniu i prawdzie Pisma Świętego w katolickiej biblistyce polskiej winno poprzedzić krótkie, ale niezbędne przypomnienie publikacji przedmiotowych poprzedzających obrady soborowe i ogłoszenie konstytucji *Dei Verbum*. Przedsoberowe dyskusje nad natchnieniem biblijnym przybliżyli polskiej biblistyce M. Peter, L. Stachowiak, J. Homerski i J.W. Rosłon.

M. Peter³ przypomniał najpierw zasady będące podstawą każdego wykładu natchnienia biblijnego, jak pisze, „dwie prawdy wiary”. Pierwsza z nich mówi, że „Bóg jest autorem Pisma św.”, a druga, że podobnie „człowiek jest autorem Pisma św.” Następnie autor omawia tradycyjne ujęcie istoty natchnienia i rozwój dyskusji o natchnieniu w latach 1950-1959.⁴ W większości przywołanych czy omówionych pracach chodziło o krytykę zbyt instrumentalnego pojmowania roli hagiografów (autor zebrał 32 takie opinie po stronie katolickiej), Biblia bowiem ma zbyt wiele cech ludzkich, „aby przypuszczać, że natchnienie w zupełnie jednolity sposób zespala aktywność człowieka z wpływem Boga” (por. A. Bea i A. Merk). Szerzej M. Peter omówił stanowisko P. Benoit na temat istoty natchnienia, zajmującego się głównie autorem ludzkim i podkreślającego analogiczność pojęć związanych z natchnieniem.⁵

Wiele uwagi Peter poświęcił także eklezjalnej koncepcji natchnienia biblijnego przedstawionej przez K. Rahnera.⁶ Propozycja niemieckiego teologa jest znana: Pismo Święte należy do istoty Kościoła pierwotnego (*Urkirche*),

Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym „*Dei Verbum*”, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst łacińsko-polski*, Poznań 1986², s. 544-547.

³ M. Peter, *Istota natchnienia biblijnego w dyskusji ostatniego dziesięciolecia*, RBL 14/1961, s. 273-284.

⁴ *Tamże*, s. 273-274.

⁵ *Tamże*, s. 275-278; na s. 278 pisał: „Mówiąc o analogiczności pojęcia natchnienia Benoit nie przynosi zasadniczo niczego nowego”; a następnie dodaje: „Nie daje (...) Benoit próby przeanalizowania samej łączności, zachodzącej między człowiekiem a Bogiem”.

⁶ *Tamże*, s. 278-282.

będąc jego elementem konstytutywnym, zaś Kościół z wszystkimi istotnymi, konstytutywnymi elementami istniał od wieków w planach Bożych. Przez ujęcie dogmatyczne Rahner starał się opisać na nowo problem autorstwa Bożego i ludzkiego.⁷ W omówieniu Petera nie brak ostrożnej oceny i krytyki Rahnerowego ujęcia natchnienia, jednak swoje omówienie zamknął on stwierdzeniem, że obaj przywołani autorzy „doczekali się na razie nie tyle recenzji i krytyk, ile uznania”.⁸

Obszernie przedsoborowe dyskusje na temat natchnienia biblijnego przybliżył polskiemu czytelnikowi również L. Stachowiak.⁹ Wpierw przedstawił on historyczny zarys zagadnienia od Ojców Kościoła aż do wielkich encyklik papieskich XIX i XX w., które z kolei były inspiracją dla egzegetów katolickich – głównie B.J. Franzelina oraz M.J. Lagrange’a. Ten ostatni inspirował wczesne publikacji P. Benoit. Stachowiak, podobnie jak Peter, omawia systematycznie opracowaną przez Benoit kwestię natchnienia ludzkiego autora i bezbłędności Pisma Świętego.¹⁰ Nadto L. Stachowiak omówił ponownie eklezjalną koncepcję K. Rahnera i krócej problem natchnienia Septuaginty.¹¹

J. Homerski przedstawił przedsoborowe dyskusje o natchnieniu biblijnym dwukrotnie, nawiązując do poprzedników; autor pisał już podczas II Soboru Watykańskiego.

Punktem wyjścia pierwszego artykułu¹² jest definicja istoty natchnienia biblijnego, zawierająca trzy elementy: Bóg, człowiek i księga – ich wspólne

⁷ M. Peter posłużył się w artykule przymiotnikiem „konstytucjonalne” (niem. *konstitutiv*). K. Rahner pisał o Piśmie Świętym jako konstytutywnym elemencie Kościoła („konstitutives Element der Kirche”); zob. K. Rahner, *Über die Schriftinspiration*, QD 1, Freiburg 1958, s. 55-58; por. tenże, *Nowe ujęcie natchnienia biblijnego*, w: J. Kudasiewicz (red.), *Biblia dzisiaj*, Kraków 1969, s. 189-197.

⁸ M. Peter, *Istota natchnienia biblijnego w dyskusji ostatniego dziesięciolecia*, s. 284. Wcześniej jednak pisze: „Czy faktycznie ułatwia nam ono zrozumienie (...) »mechanizmu« inspiracji?” (s. 282), a następnie: „M. Zerwick oraz P. Nober zarzucają mu, że zbyt silnie zaakcentował samowystarczalność Biblii” (s. 283).

⁹ L. Stachowiak, *Dzieje ostatnich sporów biblijnych*, Znak 13(1961) nr 7-8, s. 943-965 (na temat natchnienia s. 947-953); por. tenże, *Źródła nauki o natchnieniu Pisma Świętego* (rps), Lublin 1967.

¹⁰ Tenże, *Dzieje ostatnich sporów biblijnych*, s. 950-951; M. Peter i L. Stachowiak omawiają wcześniejsze publikacje P. Benoit.

¹¹ *Tamże*, s. 951-952 oraz s. 952; komentując myśl Rahnera, pisał: „W przytoczonym wyjaśnieniu K. Rahnera na uwagę zasługuje nie tylko odmienne pojęcie natchnienia, ale i wprowadzenie nowoczesnej problematyki teologicznej do dyskusji nad tą najważniejszą i najbardziej specyficzną cechą Biblii”.

¹² J. Homerski, *Dyskusje nad istotą natchnienia biblijnego*, RBL 17/1964, s. 261-274.

działo. Jak stwierdził autor, refleksja nad teorią natchnienia biblijnego prowadziła do pytania o wpływ Boga na hagiografa, a odpowiedź przyjmowała zasadniczo dwojaką postać: teorii przedstawionej przez kard. J.B. Franzelina (szkoła jezuicka) i teorii głoszonej przez J.M. Lagrange'a (szkoła dominikańska), bardziej otwartej na nowe opinie i kierunki badań; drugie ujęcie zyskało z biegiem czasu szerszą akceptację. Postępujące badania biblijne, w tym wieloaspektowe rozumienie autora ludzkiego oraz genezy i charakteru ksiąg świętych, rodziły nowe wyzwania wobec teorii natchnienia biblijnego. Istotną treścią artykułu jest ponowna prezentacja przywołanej już opinii K. Rahnera i obszerna – nowszych propozycji P. Benoit. Notujemy w tym miejscu postęp w stosunku do artykułów M. Petera i L. Stachowiaka.¹³

Drugi artykuł¹⁴ ma nieco inny profil, gdyż obejmuje trzy fundamentalne tematy: Pismo Święte i Tradycja oraz ich wzajemny stosunek, natchnienie biblijne, prawda Pisma Świętego i sposób jego interpretacji. Ukazując przed-soborowe dyskusje nad natchnieniem biblijnym, autor przypomniał wpierw trudności wynikające z rozwoju nauk biblijnych (nowe pojęcie autora, księgi i genezy pism natchnionych), by następnie w tym szerszym kontekście przywołać nowe propozycje ujęcia problemu natchnienia biblijnego, jakie przedstawili P. Benoit, K. Rahner, J.L. McKenzie i P. Grelot. Dwa pierwsze ujęcia były znane biblistyce polskiej, natomiast odnotujemy pojawienie się recenzji artykułów McKenziego i Grelota. Wskazując na braki eklezyjalnej koncepcji Rahnera w odniesieniu do Starego Testamentu, J.L. McKenzie akcentował społeczny charakter natchnienia biblijnego hagiografa, gdyż „to poruszenie do napisania (wygłoszenia) słowa Bożego dokonało się w nim w imieniu społeczności, w której wierze i tradycjach tkwiło i czerpało swą moc jego doświadczenie”.¹⁵ Natomiast P. Grelot, w konfrontacji z tezami P. Benoit

¹³ *Tamże*, odpowiednio s. 266-268 (K. Rahner) oraz s. 268-274 (P. Benoit); na s. 270 czytamy: „Natchnienie hagiograficzne (do pisania) jest tylko jedną z form charyzmatu, który obejmuje również natchnienie do działania i do mówienia (ustnego przepowiadania)”. Autor omówienia uwzględnił zatem późniejsze publikacje: P. Benoit, *Les analogies de l'inspiration*, Sacra Pagina 1/1959, s. 86-99; tenże, *Inspiration biblique*, w: *Catholicisme*, t. V, Paris 1962, s. 1710-1721; tenże, *Révélation et inspiration selon la Bible*, chez Saint Thomas et dans les discussions modern, RB 70/1963, s. 321-370; por. tenże, *Natchnienie i objawienie*, ConcP 1-10/1965-1966, s. 687-698.

¹⁴ J. Homerski, *Ku nowym rozwiązaniom niektórych problemów w nauce o natchnieniu biblijnym*, AK 56(1964) nr 333, s. 193-201.

¹⁵ *Tamże*, s. 199; por. L. McKenzie, *The Social Character of Inspiration*, CBQ 14/1962, s. 115-124. Również ta propozycja doczekała się słów krytyki: „Ani łączność

i J.L. McKenziego, wskazywał – jak komentował J. Homerski – na żywotny związek między natchnieniem biblijnym i charyzmatami funkcjonalnymi.¹⁶ Ważną częścią omówienia J. Homerskiego było wskazanie na prawdę Pisma Świętego jako istotną część przedsoborowych dyskusji o bezbłędności Pisma Świętego – skutku natchnienia.¹⁷

Podsumowaniem przed- i okołosoborowej dyskusji na temat natchnienia biblijnego w polskiej literaturze biblijnej był artykuł J.W. Rosłona, który pragnął dodać kolejną „garść informacji” na ten temat.¹⁸ Autor obszernie przybliżył polskiemu czytelnikowi krytyczną ocenę eklezjalnego ujęcia natchnienia K. Rahnera – krytykę, jaką przedstawił Y. Congar,¹⁹ a następnie pobieżnie omówił opinie innych uczonych, w tym P. Grelota,²⁰ L. Alonso-Schökela²¹ i N. Lohfinka.²² Artykuł Rosłona można uznać za podsumowanie dyskusji, jakie prowadzono na temat natury objawienia i natchnienia oraz bezbłędności i prawdy Pisma Świętego w okresie poprzedzającym II Sobór Watykański. Jak widzimy, bibliści polscy byli dobrze zorientowani w tych dyskusjach.

pisarza z Bożą społecznością, cieszącą się asystencją Ducha Świętego, ani spisanie w jej imieniu prawd objawionych nie czyni jeszcze jego dzieła księgą natchnioną, a pisarza hagiografem” (s. 199).

¹⁶ Por. P. Grelot, *L'inspiration scripturaire*, RSR 51/1963, s. 337-382; w okresie późniejszym H. Muszyński posłużył się w swoich publikacjach trafniejszym terminem „charyzmaty funkcyjne”.

¹⁷ J. Homerski, *Ku nowym rozwiązaniom*, s. 200-201: „Wyrażenie to ujmuje w formie negatywną cechę pozytywną Pisma św.. które, jako słowo Boże, spisane Objawienie Boże uczestniczy w prawdzie samego Boga”, a nieco dalej: „Obecnie teologowie i egzegeci rozdział traktujący o skutkach inspiracji chętnie nazywają nauką o prawdzie Pisma św.”.

¹⁸ J.W. Rosłon, *Z dyskusji nad Biblią: od Congara do Lohfinka*, RBL 19/1966, s. 225-233.

¹⁹ *Tamże*, 225-229; por. Y. Congar, *Inspiration des Écritures canoniques et Apostolicité de l'Église*, RSPT 45/1961, s. 32-42.

²⁰ P. Grelot, *Études sur la théologie du Livre Saint*, NRTh 85/1963, s. 785-806, zvl. s. 794-796.

²¹ L. Alonso-Schökel, *El proceso de la inspiración; Hablar y escribir*, Bib 46/1965, s. 269-286; por. tenże, *La Palabra inspirada*, Barcelona 1965 (wyd. pol.: tenże, *Słowo natchnione. Pismo Święte w świetle nauki o języku*, Kraków 1983).

²² N. Lohfink, *Über die Irrtumslosigkeit und die Einheit der Schrift*, Stimmen der Zeit 174/1964, s. 161-181; por. tenże, *Das Sieges Lied am Schilfmeer*, Frankfurt 1965 (wyd. pol.: tenże, *Pieśń chwały. Chryścjanin a Stary Testament*, Warszawa 1982, s. 28-53).

2. Promulgacja *Dei Verbum* i pierwsze omówienia (1965-1975)

W Polsce pierwszym skutkiem ogłoszenia dokumentu soborowego poświęconego Pismu Świętemu była dwujęzyczna, łacińsko-polska, publikacja tekstu konstytucji *Dei Verbum* na początku 1966 r., w pierwszym zeszycie „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego” (redaktorem naczelnym był wówczas S. Grzybek).²³ Do numeru dołączono krótki, syntetyczny komentarz soborowego dokumentu autorstwa A. Klawka zatytułowany *Uwagi do Konstytucji o Objawieniu Bożym*.²⁴

W tym samym roku pojawiło się drugie ogólne omówienie konstytucji, którego autorem był H. Bogacki,²⁵ a kolejny komentarz został wygłoszony przez M. Petera jako referat na Zjeździe Teologicznym w Lublinie we wrześniu 1966 r.²⁶ W każdym z tych omówień autorzy komentowali również KO 11, przy czym ich opinie odbiegały od siebie. H. Bogacki podkreślał zmianę w sposobie traktowania przez ojców soborowych kwestii „prawdziwości” Pisma Świętego. Tę kwestię omawiał także szerzej M. Peter, który – oceniając cały soborowy dokument – uznał go za urzędową aprobatę dotychczasowych osiągnięć egzegezy i teologii biblijnej oraz pokazanie „przedmiotu i kierunku dalszych badań”.²⁷

W następnych latach polscy bibliści katolicycy wypowiadali się na temat konstytucji często i obszernie. Przedstawiono historię trzyletniego redagowania

²³ Zob. *Konstytucja Dogmatyczna o Objawieniu Bożym*, RBL 19/1966, s. 2-25. Redakcja nie podała autora tłumaczenia, ale tekst był aprobowany przez Kurię Metropolitalną w Krakowie dn. 3 II 1966 r. Pierwsze polskie wydanie *Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym* nie było ostateczne, gdyż w okresie późniejszym kilkakrotnie jeszcze publikowano jej tekst (zob. przyp. 33).

²⁴ A. Klawek, *Uwagi do Konstytucji o Bożym Objawieniu*, RBL 19/1966, s. 26-32; na s. 28-29 znaleźć można pierwsze uwagi dotyczące omawianego tutaj tematu. A. Klawek analizuje soborową naukę, przywołując dawniejsze opinie teologiczne i przedsoborowe dyskusje na temat natchnienia; późniejszy rozwój dyskusji nad natchnieniem i prawdą Pisma Świętego nie potwierdził obaw wyrażonych przez niego w artykule.

²⁵ H. Bogacki, *Konstytucja II Soboru Watykańskiego o Bożym Objawieniu „Dei Verbum”*, CT 36(1966) nr 1, s. 74-92; na temat natchnienia biblijnego na s. 81-83, gdzie autor naświetla nowe, soborowe ujęcie „prawdziwości” Pisma Świętego i wiążące się z tym trudności; zob. dużo szerzej: A. Cholewiński, *Prawdziwość Pisma Świętego, tamże*, s. 208-220 (odwołanie do KO 11 tylko marginalnie w ostatnim przypisie tego artykułu).

²⁶ Referat został wydrukowany w roku następnym: M. Peter, *Nauka Soboru Watykańskiego II o Piśmie Świętym*, RBL 20/1967, s. 321-331.

²⁷ *Tamże*, s. 324.

dokumentu (łącznie z głosowaniami) i omawiano poszczególne rozdziały lub istotne kwestie biblijno-teologiczne.

W 1967 r. miesięcznik „Znak” zamieścił w swym lutowym numerze przedruk polskiego przekładu konstytucji, dołączając trzy artykuły poświęcone dokumentowi: A. Klawka,²⁸ A. Jankowskiego²⁹ i J. Kudasiewicza.³⁰ W każdym z nich można znaleźć zwięzłe uwagi na temat soborowego ujęcia natchnienia biblijnego i prawdy Pisma Świętego. Obok krytycznej opinii A. Klawka i kilku ważnych myśli A. Jankowskiego, znajdziemy w tam obszerne omówienie KO 11 przez J. Kudasiewicza, który wyczerpująco, ale i przystępnie, naświetlił historyczne i teologiczne aspekty soborowej nauki o bezbłędności i prawdziwości Pisma Świętego.³¹

W tym samym 1967 r. ukazała się książka E. Dąbrowskiego *Sobór Watykański II a biblistyka katolicka*, jednak czytelnik nie znajdzie w niej omówienia treści KO 11, natomiast w zamian przedstawienie przebiegu soborowej dyskusji nad „prawdą” Pisma Świętego (*veritatem salutarem*), proponowanych rozwiązań i rezultatów kolejnych głosowań, co ostatecznie zaowocowały obecną formułą (*veritatem /.../ nostrae salutis causa*).³²

W 1968 r. pojawiły się dwie ważne publikacje na temat Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym. Na pierwszym miejscu wymienić należy łacińsko-polskie wydanie dokumentów soborowych; ten oficjalny przekład w okresie późniejszym wznawiano kilkakrotnie.³³ Z kolei Polskie Towarzystwo

²⁸ A. Klawek, *Znaczenie Konstytucji o Objawieniu*, Znak 19(1967) nr 152, s. 159-176, zwł. s. 166-168; w porównaniu z pierwszymi uwagami (zob. przyp. 24) ten komentarz jest obszerniejszy, choć wymowa wypowiedzi podobna; szczególne zainteresowanie autora wzbudziło nowe ujęcie nieomyślności Pisma Świętego: „Za takie ujęcie nieomyślności Pisma św. jest współczesna biblistyka ogromnie wdzięczna Soborowi i Pawłowi VI”.

²⁹ A. Jankowski, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym*, tamże, s. 177-186.

³⁰ J. Kudasiewicz, *Konstytucja „Dei Verbum” w opinii biblistów*, tamże, s. 187-210.

³¹ Tamże, s. 192-200, podpunkt *Bezbłędność czy prawda Pisma Świętego* (jest to jakby mały traktat biblijno-teologiczny).

³² E. Dąbrowski, *Sobór Watykański II a biblistyka katolicka*, Poznań 1967 (zwł. s. 236-240); por. krytyczną opinię: J. Janowski, *Polski interpretator Konstytucji „O Objawieniu Bożym”*, Życie i Myśl 18(1968) nr 3, s. 141-142; tamże, nr 6-7, s. 220-221.

³³ *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje* (tekst łacińsko-polski), Poznań 1968; zob. komentarz: A. Jankowski, *Wprowadzenie do Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym*, s. 527-535 (A. Jankowski był autorem polskiego przekładu); tylko tekst polski: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 1986³; zob. przedruk komentarza i konstytucji *Dei Verbum* w: H. Lempa (red.), *Biblia w dokumentach Kościoła. Wybór tekstów i komentarz*, Aby lepiej słyszeć Słowo Pana 2, Wrocław 1997, s. 155-179. Odnotujmy, że w 2002 r. ukazało się w Pallottinum nowe tłumaczenie tekstów

Teologiczne w Krakowie wydało komentarz do konstytucji, aby – jak w słowie wstępnym pisał S. Grzybek – „umożliwić teologom i szerszym rzeszom inteligencji katolickiej bliższe zaznajomienie się z treścią tego najważniejszego soborowego dokumentu”.³⁴ Komentarz ten zawiera omówienie kluczowych treści konstytucji, każdorazowo z dołączonym krótkim przedstawieniem ówczesnych poglądów teologicznych na prezentowaną kwestię. Rozdział trzeci konstytucji, w tym interesujący nr 11, obszernie i kompetentnie skomentował J. Homerski.³⁵ W roku następnym (1969) „Ateneum Kapłańskie” w zeszycie trzecim również zamieściło omówienie wybranych, kluczowych kwestii zawartych w konstytucji *Dei Verbum*. Na temat natchnienia i prawdy ksiąg świętych wypowiedział się ponownie, choć bardziej schematycznie i spekulatywnie, J. Homerski.³⁶

Za punkt szczytowy pierwszego okresu recepcji myśli soborowej uznać można rok 1970, kiedy to pojawiły się pierwsze próby systematycznej oceny obecności Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym w bibliстыce katolickiej w Polsce.³⁷ S. Grzybek, dyskutując problem źródeł literackich Pisma Świętego, jego gatunków i kwestii pokrewnych, zwięźle odniósł się także do problematyki natchnienia i prawdy Pisma Świętego; wskazał, że ojcom soborowym chodziło o prawdę zbawczą.³⁸ W tej samej pracy zbiorowej J. Kudasiewicz omówił zadania czekające bibliстыkę katolicką w Polsce po

soborowych, w tym także ich edycja łacińsko-polska (*Sobór Watykański II. Dokumenty. Tekst łacińsko-polski*, Poznań 2008).

³⁴ S. Grzybek (red.), *Idee przewodnie soborowej Konstytucji o Bożym Objawieniu*, Kraków 1968, s. 5.

³⁵ J. Homerski, *O natchnieniu i interpretacji Pisma Świętego*, w: *tamże*, s. 67-88; s. 67-75 przynoszą omówienie natchnienia biblijnego z szerokim uwzględnieniem przed-soborowych dyskusji na ten temat (J.B. Franzelin, M.J. Lagrange, K. Rahner, P. Benoit, J.L. McKenzie, P. Grelot); następnie na s. 75-84 omówienie prawdy Pisma Świętego, ponownie z szerokim uwzględnieniem opinii wcześniejszych (N. Lohfink, P. Grelot) i nowości nauki soborowej.

³⁶ Tenże, *Natchnienie biblijne i prawda ksiąg świętych*, AK 61(1969) nr 362, s. 388-397; zob. też ujęcie duszpasterskie: S. Potocki, *Prawda Pisma świętego*, Kronika Diecezji Przemyskiej 56/1970, s. 213-218.

³⁷ J. Myśków (red.), *Myśl posoborowa w Polsce*; por. także F. Gryglewicz, *Dwa lata polskiej bibliстыki*, ŚSHT 4/1971, s. 267-285, gdzie autor omawia publikacje biblijne z lat 1969-1970 i na s. 269-270 przywołuje publikacje poświęcone konstytucji *Dei Verbum*: *Ateneum Kapłańskie* 72/1969; omówione wyżej S. Grzybek (red.), *Idee przewodnie soborowej Konstytucji o Bożym Objawieniu*; drugi zeszyt RTK 16/1969.

³⁸ „Ojcowie Soboru podają zupełnie nowe określenie prawdy”; zob. S. Grzybek, *Soborowe inspiracje biblijne*, s. 58.

II Soborze Watykańskim, a zwłaszcza problemy wymagające szczegółowego wyjaśnienia, którymi ojcowie soborowi się nie zajęli. Wśród nich wymienia naturę natchnienia biblijnego, z uwzględnieniem najnowszych publikacji biblijno-teologicznych na ten temat (przywołano je w punkcie pierwszym), a także problem prawdy Pisma Świętego.³⁹

S. Łach, jako pierwszy w tym posoborowym okresie, opracował pełny traktat o natchnieniu biblijnym zamieszczony we *Wstępie ogólnym do Pisma Świętego*.⁴⁰ Autor pisze w swoim opracowaniu: „Nauka Soboru Watykańskiego II o natchnieniu w zasadzie nie wychodzi poza sformułowania znane z poprzednich soborów, a zwłaszcza głośnych encyklik biblijnych ostatnich papieży. Nie można jej też uważać za ostatnie słowo Urzędu Nauczycielskiego Kościoła na ten temat”.⁴¹ Obszerne naświetlenie otrzymało w tym opracowaniu soborowe ujęcie bezbłądności i prawdy Pisma Świętego, ale cały wykład ma charakter historyczny: „Traktat o natchnieniu posiada tutaj szerokie uzasadnienie historyczne, natomiast część systematyczna zajmuje w nim mało miejsca i obejmuje wypowiedzi Magisterium Kościoła oraz sprawę zakresu i skutków natchnienia”.⁴² Jak ocenił potem J. Kudasiewicz, „jest to podręcznik w pełni soborowy; omawia prawdę Pisma zgodnie z założeniami soboru, całą część trzecią poświęca duszpasterstwu biblijnemu”.⁴³

J. Kudasiewicz również zabrał głos na temat natchnienia i prawdy Pisma Świętego. Wprawdzie jego studium nie ma formy całościowego i kompletnego opracowania, to jednak w kilku kolejnych rozdziałach *Wstępu do historii zbawienia*⁴⁴ autor omówił obszernie kluczowe tematy związane z natchnieniem biblijnym, uwzględniając nauczanie *Vaticanum II*: natchnienie jako teologiczna cecha Pisma Świętego,⁴⁵ pojęcie prawdy Pisma Świętego, także w odniesieniu

³⁹ J. Kudasiewicz, *Inspiracje Soboru Watykańskiego II*, s. 83-84; w kwestii bezbłądności i prawdy zbawczej Pisma Świętego autor podzielił wcześniejszy niepokój A. Klawka i J. Homerskiego; zob. J. Chmiel, *10 lat Konstytucji soborowej*, s. 266-269; J. Kudasiewicz, *Sprawozdania z działalności naukowej w okresie posoborowym*, s. 146-151.

⁴⁰ S. Łach, *Natchnienie biblijne*, w: J. Homerski (red.), *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, WPS I, Poznań-Warszawa 1973, s. 121-152.

⁴¹ *Tamże*, s. 146.

⁴² S. Hareźga, *Nowe opracowanie problematyki natchnienia Pisma Św. w polskiej literaturze biblijnej*, AK 75(1983) nr 446, s. 131; por. S. Łach, *Natchnienie biblijne*, s. 147-152.

⁴³ J. Kudasiewicz, *Sprawozdania z działalności naukowej w okresie posoborowym*, s. 148.

⁴⁴ Tenże, *Wstęp do historii zbawienia*, Lublin 1974².

⁴⁵ *Tamże*, s. 23-28.

do materii fizyczno-przyrodniczej i historycznej,⁴⁶ oraz świętość Pisma Świętego.⁴⁷ Rozdział poświęcony natchnieniu biblijnemu uwzględnia katolickie ujęcie tej nauki, z przywołaniem tekstów soborowych, a nadto przedstawia naturę natchnienia biblijnego (na podstawie wykładu św. Tomasza z Akwinu); kilka akapitów autor poświęcił również nowszym opracowaniom natchnienia (P. Benoit, K. Rahnera, N. Lohfinka). Niezwykle wartościowe są dalej rozdziały poświęcone prawdzie Pisma Świętego, w których czytelnik znajdzie zwięzłe omówienie dawniejszych ujęć kwestii, następnie nowsze opinie na ten temat (N. Lohfink, J. Coppens, P. Grelot), a całość zamyka obszerna analiza nauki II Soboru Watykańskiego na temat prawdy Pisma Świętego i jej skutków dla interpretacji tekstów biblijnych.

W zakończeniu tego pierwszego, ważnego okresu recepcji KO 11 w bibliście polskiej przywołajmy wybiórczo niektóre opinie biblistów:

„W określaniu natchnienia biblijnego [tekst konstytucji] nie wychodzi poza dotychczasowe orzeczenia Urzędu Nauczycielskiego. Konstytucja podkreśla zarówno autorstwo Boże, jak udział człowieka w powstaniu księgi natchnionej, nie wnika jednak głębiej w naturę natchnienia biblijnego” (H. Bogacki).⁴⁸

„(...) położenie akcentu na twórczości ludzkich autorów jest czymś nowym w urzędowej wypowiedzi Kościoła; *Dei Verbum* nie podaje natomiast żadnej teorii tego, co by można nazwać »mechanizmem natchnienia« czy »psychologią inspiracji«.

(...) po raz pierwszy w urzędowym dokumencie kościelnym połączono zbawczy plan Boży z tematem prawdziwości wypowiedzi Pisma św.. Można zatem żywić nadzieję, że takie ujęcie posłuży wydatnie do dalszych badań i doprowadzi z czasem do zadawalającego wyrażenia nauki o prawdzie Biblii” (M. Peter).⁴⁹

⁴⁶ Tamże: s. 33-42 – *Prawda Pisma Świętego*; s. 43-50 – *Prawda Pisma w dziedzinie fizyczno-przyrodniczej*; s. 51-56 – *Prawda Pisma w materii historycznej*. Autor zawarł w tych opracowaniach swoje podstawowe tezy, które – częściowo głoszone wcześniej (por. przyp. 30 i 31) – będzie następnie powtarzał z małymi modyfikacjami w kolejnych publikacjach.

⁴⁷ Tamże, s. 57-63.

⁴⁸ H. Bogacki, *Konstytucja II Soboru Watykańskiego*, s. 81.

⁴⁹ M. Peter, *Nauka Soboru Watykańskiego II*, s. 325, 326.

„Sobór daje bardzo cenne wskazówki, by dyskusję wprowadzić na właściwe tory” (A. Klawek).⁵⁰

„Księgi biblijne (...) podają prawdę, jaka z woli Bożej miała być Pismem św. utrwalona dla nas z ego z b a w i e n i a. Słowa podkreślone stanowią nowość większą, niż by to się zdawało na pierwszy rzut oka. Dokument nasz nic nie zmieniając w istocie natchnienia biblijnego (...) podaje nowe ujęcie samej p r a w d y, ujęcie na wskroś biblijne.

(...) W świetle tej nowej zasady likwiduje się natychmiast mnóstwo pseudoproblemów mozolnego konkordyzmu historycznego: nie szukamy w Piśmie św. prawd, których ono nie naucza” (A. Jankowski).⁵¹

W podobny sposób komentował ten sam fragment J. Kudasiwicz:⁵² „Słowa te są ciężarne treścią, której znaczenia nie wolno pomniejszać i nie doceniać. Tekst ten uważany jest powszechnie za najdonioślejsze sformułowanie konstytucji; bibliści najczęściej uwagi w swych komentarzach poświęcają temu określeniu”.

Podsumowaniem tego pierwszego okresu niech będą słowa J. Chmiela, który w dziesięciolecie ogłoszenia dokumentu pisał: „Jak można ocenić recepcję konstytucji *Dei Verbum* w Polsce? Najlepiej ze wszystkich dokumentów *Vaticanum II* została skomentowana w publikacjach polskich ta właśnie konstytucja, choć trzeba przyznać nie jest tych komentarzy za wiele”.⁵³

3. Biblijno-teologiczne opracowanie soborowej nauki o natchnieniu i prawdzie Pisma Świętego (1975-1990)

Kolejny piętnastoletni okres recepcji soborowej nauki zawartej w KO 11 można uznać za kluczowy w rozwoju studiów biblijnych w Polsce nad natchnieniem. Chodzi mianowicie o twórcze biblijno-teologiczne opracowanie soborowej nauki

⁵⁰ A. Klawek, *Uwagi do Konstytucji*, s. 28.

⁵¹ A. Jankowski, *Konstytucja dogmatyczna*, 182.

⁵² J. Kudasiwicz, *Konstytucja „Dei Verbum” w opinii biblistów*, s. 197.

⁵³ J. Chmiel, *10 lat Konstytucji*, s. 268.

o natchnieniu i prawdzie Pisma Świętego oraz nowy, posoborowy wykład tego traktatu. We wspomnianych latach pojawiło się wiele publikacji przedmiotowych, np. E. Szewca,⁵⁴ C. Jakubca,⁵⁵ S. Łacha,⁵⁶ w tym również prac będących owocem sympozjalnych debat biblistów polskich na temat natchnienia,⁵⁷ jednak w tym miejscu wskażemy najważniejszych autorów i ich opracowania.

Na temat konstytucji *Dei Verbum* J. Kudasiewicz wypowiadał się wielokrotnie w całym omawianym czasokresie od ogłoszenia *Vaticanum II*, w tym również na temat natchnienia, bezbłędności i prawdy Pisma Świętego.⁵⁸ Wśród jego nowszych publikacji na uwzględnienie zasługują kolejne studia przedmiotowe nad natchnieniem i prawdą Pisma Świętego. Przede wszystkim w książce *Biblia – historia – nauka*⁵⁹ autor ponownie podjął i naświetlił problematykę związaną z natchnieniem biblijnym, analizując w sposób przystępny KO 11 na tle dotychczasowego rozwoju nauki o natchnieniu.⁶⁰ W swej książce lubelski biblista osobne

⁵⁴ E. Szewc, *Prawda Biblii w dziedzinie przyrodniczej*, WdŁ 50/1976, s. 38-42; tenże, *Prawda Biblii w materii historycznej*, WdŁ 52/1978, s. 116-124; druga z tych wypowiedzi ma cechy oryginalności dzięki odniesieniu historiografii biblijnej do historiografii starożytnej i współczesnej.

⁵⁵ C. Jakubiec, *Prorok i hagiograf*, RBL 32/1979, s. 66-73; interesujące, biblijno-historyczne naświetlenie relacji istniejących między prorokiem a hagiografem (por. wykład św. Tomasza z Akwinu) oraz Objawieniem a natchnieniem (zwl. P. Benoit).

⁵⁶ S. Łach, *Natchnienie czy Objawienie Pisma św.?* w: S. Łach, J. Szłaga (red.), *Studio lectionem facere*, Lublin 1980, s. 15-18; tenże, *Prawda i bezbłędność Pisma św.*, w: tamże, s. 19-22; cytowane prace S. Łacha na temat natchnienia oraz prawdy i bezbłędności Pisma Świętego tylko w niewielkim stopniu odnoszą się do nauczania soborowego.

⁵⁷ Natchnieniu poświęcone było XVIII Sympozjum Biblistów Polskich we Włocławku (8-9 IX 1980 r.), na którym dyskutowano m.in. nad zagadnieniami związanymi z natchnieniem biblijnym. Zob. T. Matras, *Aspekty natchnienia biblijnego (XVIII Sympozjum Biblistów Polskich)*, RBL 34/1981, s. 130-132; cytowany numer „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego” zawiera materiały z tego sympozjum. Na odnotowanie zasługuje twórczy przyczynek J. Chmiela, który – mając na uwadze dorobek *Vaticanum II* – przedstawił dwa modele antropologiczne (oparte na ludzkich zachowaniach) stosowane do natchnienia biblijnego: model psychoantropologiczny oraz model dramatu społecznego.

⁵⁸ Zob. przyp. 30, 31, 44, 45, 46.

⁵⁹ J. Kudasiewicz, *Biblia – historia – nauka. Rozważania i dyskusje biblijne*, Kraków 1978; zob. pozytywną recenzję tej książki: F. Józwiak, *J. Kudasiewicz, Biblia – historia – nauka*, Kraków: Znak 1978, AK 72(1980) nr 427, zwł. s. 336-337 o natchnieniu. Recenzji takich było dużo więcej (M. Czajkowski, S. Grzybek, J. Homerski, B. Widła); zob. P. Ostański, *Bibliografia biblistyki polskiej*, t. 1, Series bibliographica 1, Poznań 2002, s. 582 (poz. 8613).

⁶⁰ J. Kudasiewicz, *Natchnienie biblijne a naukowe badania Pisma Świętego*, w: tenże, *Biblia – historia – nauka*, s. 19-34; jest to po części nowe ujęcie kwestii, ale autor powtarza główne tezy wcześniejszego wykładu.

miejsce poświęcił obszernej refleksji nad prawdą Pisma Świętego, w tym relacjom istniejącym między Biblią i naukami przyrodniczymi oraz historiografią biblijną i historiografią współczesną. Temat prawdy Pisma Świętego znalazł u tego autora po raz kolejny obszerne, trafne i przekonujące naświetlenie.⁶¹

Następnym biblistą i teologiem, do którego należy się odnieść w tej części omówienia, jest H. Muszyński. Jego zasługą jest w pełni nowe opracowanie traktatu o natchnieniu, w którym uwzględnił biblijne podstawy kwestii, naświetlił historyczny rozwój nauki o natchnieniu, a nadto przedstawił dyskusje przed- i okolo soborowe oraz naukę *Vaticanum II*. Opracowanie to zamyka systematyczny wykład natury natchnienia biblijnego oraz jego zakresu i skutków.

H. Muszyński wstępnie przedstawił swój zamysł w artykule (referacie) przygotowującym publikację omawianego studium, w którym wskazał na podstawowe trudności i postulaty aktualnego wykładu natchnienia biblijnego. Autor akcentował potrzebę bardziej biblijnego ujęcia kwestii natchnienia, podkreślenia jego eklezjalnego charakteru, wielości charyzmatów i pełniejszego rozumienia autora natchnionego, a także dynamizmu i świętości ksiąg natchnionych.⁶² Do tego samego tematu Muszyński powrócił ponownie po opublikowaniu pracy, którą komentował w następujących słowach:⁶³ „Dwie podstawowe trudności, jakie odczuwa teolog przy opracowaniu zagadnienia natchnienia, to pogodzenie dotychczasowych, indywidualnych kategorii, w jakich rozpatrywano ten charyzmat do połowy XX w., z poszerzonym pojęciem autorstwa biblijnego i społecznymi uwarunkowaniami Biblii, jako księgi całego ludu Bożego. W przedstawionym opracowaniu starałem się tej trudności wyjść naprzeciw rozróżniając aspekt zbiorowy i indywidualny natchnienia. (...)”

Druga trudność jest znacznie poważniejsza, dotyczy ona bowiem uzgodnienia specyficznie biblijnych treści charyzmatu natchnienia z dotychczasowymi spekulacjami na temat natchnienia, które swoimi korzeniami sięgają samego

⁶¹ Tenże, *Prawda zbawienia istotną treścią Pisma*, w: tenże, *Biblia – historia – nauka*, s. 34-60; na bazie poprzednich, oddzielnych tekstów autor podał tym razem spójny wykład prawdy Pisma Świętego; zob. także tenże, *Teologiczno-praktyczny wstęp do Pisma Świętego* (skrypt), Lublin 2003, s. 11-17, 18-61; tenże, *Natchnienie Pisma Świętego*, w: *Słownik Teologiczny*, t. I, Katowice 1985, s. 345-349; tenże, *Biblia księgą Kościoła. Natchnienie i prawda Pisma Świętego*, w: S. Łabendowicz (red.), *Wyznawać wiarę dzisiaj. Katecheza dorosłych na podstawie Katechizmu Kościoła Katolickiego*, Sandomierz 1999, s. 66-74.

⁶² H. Muszyński, *Trudności i postulaty aktualnego ujęcia problemu natchnienia biblijnego*, RBL 32/1979, s. 52-56.

⁶³ Tenże, *Problem natchnienia biblijnego dzisiaj*, STV 22(1984) nr 1, s. 167-170.

św. Tomasza. W miejsce spekulatywnego traktatu o naturze i istocie natchnienia wchodzą nowe, metodą indukcyjną wypracowane treści biblijne”.

Jako pierwsza ukazała się książka *Słowo natchnione. Zarys teologicznych treści natchnienia biblijnego* i do jej zawartości odniósł się cytowany wyżej H. Muszyński; ona także otrzymała pozytywne recenzje.⁶⁴ W krótkim odstępie czasu ukazały się kolejne wydania tego opracowania: *Natchnienie biblijne* (Pelplin 1984) oraz *Charyzmat natchnienia biblijnego* (w: *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, s. 17-68).⁶⁵ Cytowane pozycje nie są prostym przedrukiem wydania pierwszego, na co wskazuje choćby zmieniający się tytuł publikacji. Przeciwnie, mimo podobnej zawartości, można obserwować w tych trzech kolejnych wersjach dojrzewanie biblijno-teologicznej myśli autora, m.in. wyrażające się dopracowaniem struktury wykładu i terminologii. Najbardziej dojrzały wydaje się traktat o charyzmacie natchnienia biblijnego zamieszczony we *Wstępie ogólnym do Pisma Świętego*. W części pierwszej (biblijnej) tego studium uwagę zwraca pewna schematyczność wykładu, co zapewne jest rezultatem uwzględnienia poglądów P. Benoit i P. Grelot; nadto ciekawy chrystologiczny wymiar natchnienia mógł zostać bardziej uwydatniony i lepiej udokumentowany (por. charyzmat mesjański w Nowym Testamencie).⁶⁶ Wielkim walorem tego studium jest krytyczne opracowanie nauki KO 11 na

⁶⁴ Zob. S. Hareźga, *Nowe opracowanie problematyki natchnienia*, s. 132-134; recenzent uznał pracę H. Muszyńskiego za „ukoronowanie wszystkich dyskusji i badań okresu posoborowego w kwestii natchnienia biblijnego” (s. 132; por. podobnie s. 134); zob. S. Pisarek, *H. Muszyński, Słowo natchnione. Zarys teologicznych treści natchnienia biblijnego*. Kraków 1983, SSHT 14/1981, s. 359-362; w zakończeniu S. Pisarek podsumowuje: „Praca Ks. H. Muszyńskiego informuje wyczerpująco o problemie natchnienia i to zarówno jego rozwoju w historii, jak i o współczesnych próbach rozwiązania tego trudnego problemu. Doskonała pod względem merytorycznym, przyswaja polskiej literaturze biblijnej cały dorobek Zachodu w tej materii; zapoznaje z *novum* Soboru Watykańskiego II: Pismo Święte przekazuje prawdę zbawczą”. Nadto należy pamiętać, że w numerze specjalnym „Collectanea Theologica” opublikowania została wersja francuska tej pracy; zob. H. Muszyński, *Le charisme de l'inspiration de la Bible dans la théologie contemporaine*, CT 51/1981 (numer spec.), s. 5-90.

⁶⁵ Dodatkowo trzeba wspomnieć: tenże, *Biblia – księga natchniona*, Radiowa Katecheza Biblijna 3, Gniezno 1995; jest to drukowana wersja katechezy o natchnieniu biblijnym wygoszonej w Radio Maryja.

⁶⁶ Zob. tenże, *Charyzmat natchnienia biblijnego*, w: J. Szłaga (red.), *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, Poznań-Warszawa 1986, s. 25. Autor przypomniał także (s. 55-56) chrystologiczne naświetlenie natchnienia oparte na analogii między wcieleniem a natchnieniem (tajemnica zjednoczenia słowa Bożo-ludzkiego; por. KO 13); zob. J. Kudasiewicz, *Wstęp do historii*, 28; tenże, *Natchnienie biblijne a naukowe badania*, s. 26-30.

temat natchnienia biblijnego i ponadto – w części systematycznej studium – naświetlenie eklezyjalnego wymiaru natchnienia biblijnego i wskazanie na jego skutki, a zwłaszcza podkreślenie dynamizmu słowa Bożego. W tym kierunku rozwiną się dalsze badania.⁶⁷

Wykład nauki o natchnieniu H. Muszyńskiego stał się podstawą nauczania tej kwestii na uniwersytetach i w seminariach duchownych, a także został przejęty przez innych autorów opracowujących te zagadnienia lub stał się punktem odniesienia dla późniejszych dyskusji.⁶⁸

W zakończeniu tego punktu odnotujmy wydanie w 1990 r. książki pamiątkowej zawierającej prace ofiarowane S. Grzybkowi,⁶⁹ zasłużonemu redaktorowi „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego”, który również miał twórczy wkład w recepcję KO 11 w biblistyce polskiej. Księga zawiera dwa artykuły podejmujące interesującą nas problematykę, krytyczną refleksję C. Jakubca na temat soborowej nauki o natchnieniu i prawdzie Pisma Świętego⁷⁰ i omówienie soborowego wykładu prawdziwości Biblii autorstwa T. Jelonka.⁷¹

4. Kolejne dwudziestopięciolecie (od 1990 r.)

Następne dwadzieścia pięć lat obecności soborowej nauki o natchnieniu i prawdzie Pisma Świętego w polskiej literaturze biblijno-teologicznej mają już inny charakter. Wprawdzie pojawiają się jeszcze prace poświęcone wprost nauce so-

⁶⁷ Jest to owoc wcześniejszych prac tegoż autora; zob. H. Muszyński, *Słowo Boga – słowem zbawienia. Zarys biblijnej teologii Bożego Słowa*, cz. I-IV, Orędownik Diecezji Chełmińskiej 1-2/1976, s. 45-59; *tamże*, 3-4/1976, s. 109-124; *tamże*, 9-10/1976, s. 298-320; *tamże*, 3-4/1977, s. 104-129.

⁶⁸ Odnotujmy, że z tego samego okresu pochodzi skromne opracowanie charyzmatu natchnienia, którego autorem był T. Penar, *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*. Pelplin 1984, s. 12-25; autor uwzględnia soborowe nauczanie na ten temat.

⁶⁹ J. Chmiel, T. Matras (red.), *Studium Scripturae anima theologiae. Prace ofiarowane Księdzu Profesorowi Stanisławowi Grzybkowi*, Kraków 1990; por. przyp. 23, 38.

⁷⁰ C. Jakubiec, *Natchnienie Pisma Świętego w świetle konstytucji „Dei Verbum”*, w: *tamże*, s. 115-125. Jest to bardzo dobra analiza soborowego tekstu o natchnieniu i prawdzie Pisma Świętego (DV 11), zawierająca liczne odwołania do wcześniejszych wypowiedzi Kościoła na ten temat (*Vaticanum I*, Leon XIII, Benedykt XV).

⁷¹ T. Jelonek, *Ujęcie problemu prawdziwości Biblii według konstytucji „Dei Verbum”*, w: *tamże*, s. 140-149. Po latach T. Jelonek wypowie się po raz kolejny na ten temat, jednak będzie to nowe opracowanie tej samej kwestii: zob. *tamże*, *Prawda Pisma Świętego*, RBL 59/2006, s. 165-179.

borowej podanej w KO 11, jednak przeważająca część publikacji to opracowania ogólne czy mniej lub bardziej rozbudowane studia specjalistyczne. Jako takie zatem tylko w sensie szerszym i niebezpośrednim ukazują recepcję nauki *Vaticanum II* na temat natchnienia i prawdy Pisma Świętego w biblistyce polskiej.

Na uwagę zasługuje najpierw kilkakrotnie wznawiane akademickie opracowanie tematu natchnienia i prawdy Pisma Świętego, którego autorem jest A. Paciorek.⁷² Mimo że można rozpoznać tutaj zależność od wcześniejszych opracowań przedmiotowych, przede wszystkim H. Muszyńskiego i J. Kudasiewicza, to jednak jest to studium autorskie.

Zupełnie inne były aspiracje P. Leksa, który niedługo po zakończeniu *Vaticanum II* przygotował najobszerniejszy dotąd i najbardziej wnikliwy wykład charyzmatu natchnienia biblijnego i prawdy objawienia w okresie posoborowym w Polsce, przy czym nauczanie konstytucji *Dei Verbum* było dla niego punktem wyjścia i fundamentem, jak sam autor napisał we wstępie: „Praca, którą mamy przed sobą, jest swoistym rozbudowaniem nauczania Konstytucji Dogmatycznej Soboru Watykańskiego II o Bożym Objawieniu pt. *Dei Verbum* (skrót: KO). Głębsze spojrzenie na dwa sprzężnie funkcjonujące, różne charyzmaty: objawienia prorockiego oraz natchnienia biblijnego, przybliży zrozumienie Bożej i ludzkiej natury Pisma Świętego”.⁷³

Praca P. Leksa, oparta na własnym przekładzie konstytucji *Dei Verbum*, dzieli się na trzy części. Najpierw autor pokazuje, jak zapisane słowo Boże przeszło w depozyt Kościoła i jak w jego historii kształtował się wykład o natchnieniu. Druga część publikacji jest próbą wniknięcia w istotę charyzmatu natchnienia, jako wpływu Boga na pisarza i księgę. W trzeciej części autor przedstawia „klucz do wniknięcia w Prawdę, której Pismo uczy na mocy cha-

⁷² A. Paciorek, *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, *Academica* 17, Tarnów 2003³, s. 18-70. W pierwszych paragrafach A. Paciorek powtarza dość wiernie wykład H. Muszyńskiego, ale wprowadza także ciekawe zmiany (np. miejsce tzw. świadectw bezpośrednich 2Tm 3,14-16; 2P 1,19-21; także 1P 1,10-12 jako mówiących wyłącznie o natchnieniu Starego Testamentu); zob. tenże, *Biblia Słowem Boga i słowem człowieka – fenomen natchnienia biblijnego*, w: P. Moskal (red.), *Filozofować w kontekście teologii. Problem religii prawdziwej*, *Religia i Mistyka* 2, Lublin 2004, s. 95-109.

⁷³ Zob. P. Leks, „*Słowo Twoje jest prawdą...*” (*J 17,17*). *Charyzmat natchnienia biblijnego*, Katowice 1997, s. 25. Z informacji otrzymanych przeze mnie bezpośrednio od P. Leksa wynika, iż omawiana publikacja powstawała już w okresie soborowym, a ukończona została niedługo po zakończeniu soboru, zatem około 30 lat przed drukiem w Księgarni św. Jacka! Tym większy podziw budzi poziom i głębia teologiczna tego studium.

ryzmatu natchnienia”.⁷⁴ Uderza oryginalność i samodzielność myśli autora, która do dzisiaj zachowuje swoją aktualność. Nauczanie soborowe pojawia się w liczącej 315 stron pracy wielokrotnie w różnych miejscach, więc nie sposób odnieść się szczegółowo do kwestii merytorycznych. Praca P. Leksa otrzymała pozytywne recenzje naukowe (wydawnicze), jednak brak innych jej omówień w polskiej literaturze biblijnej.⁷⁵

By niniejsza prezentacja była kompletna, odnotujmy w tym miejscu, w porządku chronologicznym, niewielki szkic nauki o natchnieniu T. Hanelta, w którym autor uwzględnia również nauczanie soborowe.⁷⁶

Pięknym owocem nauki II Soboru Watykańskiego podanej w KO 11 jest monograficzna praca J. S. Synowca poświęcona prawdzie Pisma Świętego.⁷⁷ Mimo syntetyzująco-popularnego charakteru czytelnik znajdzie tutaj kompletne omówienie biblijnego i religijnego pojęcia prawdy, jej wielorakiego znaczenia oraz zasad i możliwości interpretacji. Naturalnie, także soborowy wykład prawdy Pisma Świętego znalazł należne miejsce w tym opracowaniu.⁷⁸

W przedstawianym okresie nie zabrakło również opracowań leksykograficznych oraz omówień o charakterze historycznym i rocznicowym. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z całościowymi ujęciami natchnienia biblijnego o charakterze ściśle naukowym W. Rakocy’ego⁷⁹ i S. Szymika.⁸⁰ Oprócz tego przedmiotem zainteresowania była także biblistyka katolicka ostatniego stulecia⁸¹ i samo natchnienie biblijne jako wielowiekowe przekonanie i prawda wia-

⁷⁴ *Tamże*.

⁷⁵ Na tylnej okładce cytowana jest opinia A. Jankowskiego („Niniejsza monografia jest podręcznikiem akademickim wysokiej klasy”; zob. też „Przedmowę” na s. 7); drugim recenzentem był J. Łach. Monografia trudna jest w odbiorze głównie z powodów formalnych: nadmiar podziałów i podpodziałów utrudnia lekturę (spis treści liczy aż 12 stron drobnym drukiem!), razi także nadmiar kursywy, pogrubień, cudzysłówów, dużych liter itd.

⁷⁶ T. Hanelt, *Wstęp ogólny do Pisma świętego*, Gniezno 1999, s. 21-39.

⁷⁷ Zob. J. S. Synowiec, *Prawda Pisma Świętego*, Kraków 2001; autor pragnął pokazać „w sposób zwięzły i możliwie przystępny, jakiej prawdy i w jaki sposób należy szukać w świętych pismach Starego i Nowego Przymierza” (s. 21); por. recenzję: T. Skóra, *J. S. Synowiec, Prawda Pisma Świętego, Bratni Zew, Kraków 2001*, CT 73(2003) nr 2, s. 206-210.

⁷⁸ *Tamże*, zwł. s. 37-39.

⁷⁹ W. Rakocy, *Natchnienie biblijne*, w: M. Rusecki (red.), *Leksykon teologii fundamentalnej*, Lublin-Kraków 2002, s. 828-830.

⁸⁰ Obszerne przedstawienie kwestii natchnienia: S. Szymik, *Natchnienie Pisma Świętego*, w: E. Gigilewicz (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 13, Lublin 2009, kol. 792-800.

⁸¹ Zob. S. Hałas, *Specyfika katolickiego podejścia do Pisma Świętego w perspektywie ostatniego stulecia*, w: Ł. Kamykowski (red.), *Księgi święte a słowo Boże*, Biblioteka Eku-

ry (studium historyczne).⁸² Nadto na odnotowanie zasługuje okolicznościowe omówienie przygotowane przez H. Witczyka w czterdziestolecie konstytucji *Dei Verbum*.⁸³ Autor przypomniał zwięźle soborową naukę na temat natchnienia i interpretacji Pisma Świętego, a nadto wskazał na kierunki badań nad natchnieniem biblijnym i jego nowe ujęcie, w tym eklezjalność oraz pasywny i aktywny charakter.⁸⁴

Omówione wyżej publikacje zamykają dotychczasowy dorobek bibliistyki polskiej w obszarze recepcji nauczania II Soboru Watykańskiego na temat natchnienia i prawdy Pisma Świętego (KO 11).

5. Bilans pięćdziesięciolecia i nowe perspektywy

Celowe wydaje się na koniec dokonanie małego podsumowania dokonań bibliistyki polskiej na polu badań nad natchnieniem i prawdą Pisma Świętego oraz wskazanie na perspektywy badawcze, na co pozwala omówiona literatura przedmiotu. Ocena liczby i przede wszystkim wartości prac poświęconych soborowej nauce o natchnieniu i prawdzie Pisma Świętego zawsze będzie się cechować pewną subiektywnością, jednak sama już liczba ok. 70 różnego rodzaju publikacji przedmiotowych robi wrażenie, a przecież nie wyczerpuje ona katalogu prac podejmujących temat natchnienia biblijnego, jakie w minionym czasie ukazały się w Polsce. Nadto wcale nie można wykluczyć, że niektóre mniej znane prace umknęły naszej uwadze.⁸⁵

menii i Dialogu 27, Kraków 2005, s. 39-54; na s. 47-49 autor charakteryzuje zwięźle wkład konstytucji *Dei Verbum* do katolickiej nauki na temat Pisma Świętego, w tym KO 11.

⁸² W. Linke, *Natchnienie tekstu biblijnego. Historia przekonania religijnego i dogmatu wiary*, w: P. Walewski (red.), *Wstęp ogólny do Biblii*, Series Religiologica Pomeraniae 2, Rumia 2011, s. 153-238. Jest to obszerne i dobrze udokumentowane przedstawienie historycznego rozwoju kościelnej nauki o natchnieniu biblijnym; na temat *Vaticanum II* autor wypowiada się na s. 216-219.

⁸³ H. Witczyk, *W czterdziestolecie konstytucji „Dei Verbum”. Osiągnięcia i aktualne wyzwania*, w: G. Kucza (red.), *Wierność i aggiornamento*, s. 136-151 oraz Zeszyty Naukowe Stowarzyszenia Bibliistów Polskich 6/2009, s. 273-290.

⁸⁴ *Tamże*, s. 277-281.

⁸⁵ W omawianym okresie pojawiały się przekłady prac obcych i specjalistyczne opracowania polskie dotyczące natchnienia; zob. E. Marzall, *Istota natchnienia biblijnego według J.E. Kuhna – przedstawiciela Szkoły Tybińskiej*, RTK 21(1974) z.1, s. 95-102; J. Chmiel, *L'inspiration biblique chez saint Justin*, ACr 9/1977, s. 155-164; W. Harrington, *Natchnienie biblijne i prawda Pisma Świętego*, w: M. Boni, G. Godlewski, A. Mencwel

Szczególnie wkrótce po zakończeniu II Soboru Watykańskiego pojawiło się wiele publikacji, które obecnie są pięknym świadectwem tego, z jak żywą reakcją biblistyki polskiej spotkało się nauczanie *Vaticanum II*, w tym nauka o natchnieniu i prawdzie Pisma Świętego. Nauczanie to otrzymało nie tylko właściwą i zgodną z duchem soborowym wykładnię, ale następnie zostało także stosownie pogłębione. Było to możliwe dlatego, że biblistom polskim znane były obecne w literaturze i wówczas dyskutowane, nowe opinie na temat natchnienia biblijnego. Niektóre kwestie specjalne, jak np. bezbłądność i prawda Pisma Świętego, były dyskutowane w Polsce wręcz jednocześnie z dyskusjami soborowymi.⁸⁶ Co dalej zaskakuje, to wielość wypowiadających się autorów i różnorodność głoszonych opinii, dzięki czemu te same kwestie otrzymywały w artykułach odmienny komentarz historyczny, systematyczny i biblijny. Można to zaobserwować na przykładzie recepcji dwóch zasadniczych, interesujących nas tutaj tematów. Tak soborowa nauka o natchnieniu biblijnym zawiera równocześnie elementy tradycyjne i nowatorskie, co znalazło odzwierciedlenie w jej różnej ocenie i opracowaniu biblijno-teologicznym w Polsce.⁸⁷ Jeszcze dobitniej rzezoną różnorodność komentarzy pokazują polskie opracowania soborowej nauki o zbawczej prawdzie Pisma Świętego.⁸⁸

(red.), *Wiedza o kulturze*, cz. 2: *Słowo w kulturze. Zagadnienia i wybór tekstów*, Warszawa 1993, s. 103-110; R. F. Collins, *Natchnienie biblijne*, w: R.E. Brown, A. Fitzmyer, R.E. Murphy (red.), W. Chrostowski (red. nauk. wyd. pol.), *Katolicki komentarz biblijny*, PSBib 17, Warszawa 2001, s. 1576-1590; J. B. Szlaga, *Tomasza z Akwinu koncepcja natchnienia Pisma Świętego*, SPelp 33/2002 (wyd. spec.), s. 109-119; W. Linke, *Kształtowanie się doktryny Soboru Trydenckiego o natchnieniu Pisma Świętego*, RTWP 4/2004-2008, s. 63-89; D. Kasprzak, *Teologia natchnienia biblijnego w okresie patrystycznym*, *Z badań nad Biblią* 12/2007, s. 93-129. Nadto należy zaznaczyć, że nie udało się dotrzeć do artykułu U. Szwarz, *Natchnienie biblijne*, *Biuletyn Biblijny* 2/2007, s. 5-23.

⁸⁶ Zob. przyp. 17.

⁸⁷ Por. komentarze, jakie opracowali C. Jakubiec, J. Kudasiewicz, H. Muszyński i P. Leks.

⁸⁸ Na temat bezbłądności i prawdy Pisma Świętego pisano w Polsce w minionym okresie niezwykle często: A. Bogacki (1966), A. Cholewiński (1966), E. Dąbrowski (1967), A. Klawek (1967), J. Kudasiewicz (1967, 1978, 1986, 2003), J. Homerski (1968), S. Potocki (1970), S. Łach (1973, 1980), E. Szewc, (1976, 1978), H. Muszyński (1983, 1984, 1986, 1995), T. Jelonek (1990, 2006), P. Leks (1997), J. S. Synowiec (2001); dodajmy do tego opracowania popularne: J.B. Szlaga, *Powtórka z Biblii*, cz. 4: *Prawda Pisma Świętego*, *Pielgrzym* 13/1990, s. 2; tenże, *Prawda Pisma Świętego – prawda w Piśmie Świętym*, *Miesięcznik Diecezji Pelplińskiej* 10/2001, s. 428-433; Z. Mazur, *Natchnienie i bezbłądność Biblii*, *Martyria* 6(1996) nr 10; D. Salamon, *Prawda o zbawieniu zawarta w Piśmie Świętym*, *Roczniki Seminaryjne* 6/2006-2007, s. 126-138.

Na koniec należy zaznaczyć, że dzięki swej tradycyjnej ortodoksyjności bibliistyka polska w całym tym okresie pozostała wierna Kościołowi – wskazaniom soboru i także konstytucji *Dei Verbum*.

Znakomita przeszłość rodzi zobowiązania na przyszłość. Wspomniany artykuł H. Witczyka zawierał, obok waloru rocznicowego wspomnienia, również kilka uwag na temat nowych kierunków badań nad natchnieniem biblijnym, jakie można obserwować w ostatnich latach.⁸⁹ Dyskusja bowiem na temat natchnienia biblijnego nie skończyła się i trwa nadal, a jej ważnym elementem będzie publikacja dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej poświęconego natchnieniu Pisma Świętego. To wszystko zobowiązuje najmłodsze pokolenia polskich biblistów, jako spadkobierców wspaniałych tradycji bibliistyki polskiej, aby podjęli i godnie kontynuowali trud biblijno-teologicznego dyskursu nad natchnieniem biblijnym.

Ks. dr hab. Stefan Szymik MSF, SBP 72

⁸⁹ Zob. H. Witczyk, *W czterdziestolecie Konstytucji*, s. 279-280; sygnalizujemy w tym miejscu interesujący artykuł tegoż autora, który pokazuje nowe możliwości ujęcia nauki o natchnieniu biblijnym; zob. H. Witczyk, *Natchnienie i prawda Pisma Świętego – nowe perspektywy*, w: J. Perszon (red.), *Biblia w teologii fundamentalnej*, Biblioteka Teologii Fundamentalnej 5, Toruń 2010, s. 161-180; zob. J. M. Sánchez Caro, *La Biblia, libro sagrado. Teologia de la inspiración en los últimos diez años*, Salmanticensis 48/2001, s. 81-121; C. Buzzetti, M. Cimosà, *Biblia. Parola scritta e Spirito, sempre. Ispirazione delle Sacre Scritture*, Roma 2004; M. A. Bowald, *Rendering the Word in Theological Hermeneutics. Mapping Divine and Human Agency*, Aldershot 2007.